

HISTORIJAT MUZEJA POŽEŠKE KOTLINE

Nastanak požeškog muzeja usko je vezan uz znanstveni rad požeškog povjesničara i prosvjetnog radnika Julija Kempfa. Kempf je, sabirući građu za svoju monografiju "Požega" izdanu god. 1910., sabrao mnoštvo kulturno-historijske građe o prošlosti Požege. Pored arhivalija sabrao je veću zbirku predmeta kulturno-historijske vrijednosti s teritorija požeškog kraja s namjerom da osnuje muzej u Požegi.

Ideja je realizirana 6.XII 1924. god. kad je Statutom gradskog odbora za promicanje općih kulturnih potreba slob. i kr. grada Požege u stalni prosvjetno-kulturni program uvršten zadatak: "Sabiranje, uređivanje i čuvanje kulturno-historijske zbirke gradskog muzeja". Istim Statutom određen je pečat muzeja s tekstom: "Gradski kulturno-historijski muzej". Sakupljena zbirka smještena je privremeno u franjevački samostan, gdje se tokom 1925. god. sređuje i obrađuje i priprema za budući stalni postav muzeja. Uz to se povećava fundus novim brojnim predmetima, koje daruju građani Požege.

Prvu izložbu muzej je priredio 1926.god. u prostorijama Građanske škole.

God. 1930. muzej dobiva za svoje potrebe stalne prostorije u bivšoj županijskoj zgradi, i to veliku i malu vijećnicu. Ujedno dobiva na poklon historijske zastave i vrijedne portrete velikih požeških župana. Nabavljen je nov namještaj i postavljen muzej.

Svečano otvaranje muzeja za ondašnje kulturno-prosvjetne prilike bio je i izuzetan događaj, i njemu su 19. listopada 1930. god. prisustvovali mnogi poznati kulturni radnici i velik broj građana Požege, a događaj je registrirala gotovo sva jugoslavenska štampa.

Otada muzej radi kao ugledni provincijski muzej za čijeg je ravnatelja i prvog kustosa postavljen Julije Kempf, koji se još većim elanom doprinosi njegovom daljnjem razvoju.

Muzej je imao ove zbirke: paleontološku, prehistorijsku, antičku (rimsku), lapidarij srednjevjekovnih spomenika i kulturno-historijsku zbirku, zatim zbirku umjetničkih slika, numizmatičku i sfragističku zbirku, zbirku rukopisa požeških pisaca i drugih dokumenata

Dugo vremena muzej je imao samo po jednog stalnog službenika koji je vršio dužnost upravitelja i kustosa. Nakon smrti Julija Kempfa 1934.god. zamijenio ga je njegov sin Branimir Kempf, profesor historije i geografije, koji je već i ranije pomagao ocu u radu, a on je povremeno vodio muzej i u prvim

ratnim godinama. Od ljeta 1935. god. do 1941. god. u muzeju je radio Ladislav Beršek, učitelj Dječjačke puške škole.

Posljednje ratne godine muzej je bio zatvoren i tada od neprijatelja opljačkan. Ustanovljena šteta nestalih predmeta iznosila je prema procjeni posebne komisije oko 253.000 dinara.

U najkritičnijim danima požeškog muzeja, prof. Ljuboslav Kuntarić (1945-1946. god.), a zatim umirovljeni sudac Slavko Balog (1946-1950. god.), prihvatili su se posla da prikupe i srede njegove ostatke i vrate mu nekadanji sjaj i značenje.

Od 1950. do 1955. god. dužnost upravitelja preuzeo je Mihajlo Barbulović. U to vrijeme sve više je dolazilo do izražaja da su prostori u županijskoj zgradi postali pretijesni za potrebe muzeja, a i NOK-a Slav. Požega želio je doći u posjed ove reprezentativne dvorane. Uz zalaganje dr. Antuna Bauera iz Zagreba za muzej je kupljena zgrada na glavnom požeškom trgu u koju je mjeseca svibnja 1953. god. preseljen i u njoj se još i danas nalazi.

U novoj zgradi muzej dobiva pet prostorija izložbenog prostora, dva depoa i jednu kancelariju. Odmah su izložene u prizemlju; etnografska zbirka i zbirka Dragutina Lermana, a na katu paleontološka, arheološka (prehistorija, antika i srednjovjekovni lapidarij), zatim kulturno-historijska zbirka i zbirka dokumenata NOB-e.

Od 1954. god. punih dvadeset godina dužnost direktora muzeja vrši Josip Langhamer, koji je odmah po dolasku izvršio prvi put kritički izbor materijala za stalni postav tako da su postepeno vršene izmjene u izložbenim prostorijama uz prethodnu adaptaciju prostora. Od dvije manje prostorije načinjena je jedna veća za građu iz NOB-e, a pregrađivanjem hodnika dobio se depo za zbirku umjetnina. Izloženo je samo ono što prikazuje Požegu i Požešku kotlinu u povijesnom, ekonomskom i kulturnom pogledu. Veći dio kulturno-historijske zbirke i zbirke umjetnina, te kompletna numizmatička i sfragistička zbirka su deponirane. U vezi s postavljanjem Odjela narodne revolucije započeto je sabiranje građe NOB-e i za lo-godišnjicu Oslobođenja otvoren je nov postav odjela NOB-e. Zatim je deponirana i etnografska zbirka, da bi se najveća prostorija u prizemlju adaptirala u dvoranu za povremene izložbe i time razvila opsežnija izložbena djelatnost. Štalnom postavu dodana je 1961. god. zbirka Miroslava Kraljevića koju je postavio prof. Matko Peić.

"Novi uvjeti omogućili su i intenzivniji rad unutar muzeja. Pristupilo se sistematskom sređivanju i proučavanju postojeće građe, izradbi stručnih kataloga, uređenju fototeke i depoa. Započet je rad na izradi bibliografije radova o požeškoj prošlosti, osnovana je mapoteka u koju se sabire dokumentacija za pojedine teme iz kulturne prošlosti Požeške kotline. Zbirke su sistematski dopunjavane sakupljenim predmetima na terenu i otkupom. Tako je upotpunjena zbirka osebujne plastike i arhitektonskih fragmenata s Rudine (benediktinska opatija iz XIII. st.). Zatim zbirka arheološkog nalazišta neolitsko-latenskog doba u

Gracu kod Pleternice, a registrirana su i druga arheološka nalazišta. Jednako je popunjavana etnografska zbirka otkupom nošnji i predmeta, a na terenu su snimani pojedini objekti i radovi i bilježeni podaci o narodnim običajima. "J. Langhamer: Pregled razvoja i rada Muzeja Požeške kotline od njegova osnutka do danas", str. 99 "Vjesnika Hist. arhiva i Muzeja Pož. kotline", Slav. Požega 1962.god.

Sabiračku aktivnost muzeja pomagalo je Muzejsko društvo u Sl. Požegi, koje je imalo oko 35 članova, svoj odbor i pravila.

God. 1961. muzej postaje samostalna ustanova organiziran po načelima samoupravljanja, a od 1967. god. dobiva Statut. U novom nazivu "Muzej Požeške kotline" adekvatno je izražen djelokrug rada muzeja koji ima zavičajno-kompleksni karakter.

Od 1954.god. pored rukovodioca ustanove i zbirke, muzej ima još jednog stalnog službenika za vršenje administrativnih poslova, koji ujedno vodi i knjižnicu. Izvršena je nova katalogizacija po autorima i strukama, a posebno se vodi evidencija djela požeških pisaca, zatim literature o Požeškoj kotlini, te tiskanih izdanja u Požegi. Nabavljena su neka stara enciklopedijska izdanja, kao i nova, a stalno se popunjava stručnim djelima i časopisima. Danas ima oko 4.500 svezaka.

God. 1962. muzej, u suradnji s Historijskim arhivom, izdaje prvi broj "Vjesnik Historijskog arhiva Slav. Požega i Muzeja Požeške kotline", a iduće godine i drugi broj, s tekstovima iz historije i književnosti vezanim uz Požegu i djelatnost ovih ustanova. U prvom broju objavljen je rad J. Langhamera: "Požeški cehovi" s iscrpnim popisom predmeta i pisane građe požeških cehova, koja se čuva u muzeju. U Požeškom zborniku br. II iz 1966. god. tiskan je Langhamerov rad "Kronologija crkve sv. Lovre u Požegi". Otkrivanje i istraživanje gotičkih fresaka u ovoj crkvi započelo je na inicijativu našeg muzeja. U Osječkom zborniku br. 8 od 1962. god. objavljen je rad prof. Zdenke Lechner "Proizvodnja pokljuka u Požeškom Novom selu". Vrijedan pažnje je rad dr. Anđele Horvat: "Rudine u Požeškoj kotlini - ključni problem romanike u Slavoniji", objavljen u zborniku "Peristil" 5, Zagreb, 1962. Tri glave rudinske plastike reprezentirale su ovaj mali muzej u Parizu i Sarajevu na izložbi "Umjetnost na tlu Jugoslavije". U Bulletinu JAZU br.1, od 1957. god. objavljen je kratki prikaz o muzeju dr. Matka Peića pod naslovom "Muzej u Požegi".

Od 1968. god. muzej ima tri stalna službenika jer je otvoreno radno mjesto arheologa, koje preuzima profesor Dubravka Sokač-Štimac. Dolaskom još jednog stručnjaka znatno je intenziviran rad na inventarizaciji muzejske građe. Na terenu su reambulirani već poznati lokaliteti i utvrđeni novi. Izrađena je nova karta Požeške kotline sa oko 55 arheoloških lokaliteta i plan sistematskih iskapanja u kome je primarno mjesto dobila rimska nekropola iz IV st. u Tekiću (opširnije u slijedećem prilogu).

Neki arheološki lokaliteti požeškog područja uvršteni su u plan istraživanja Arheološkog muzeja u Zagrebu, koji je 1965. god. započeo sistematska iskapanja prethistorijskih tumula u Kaptolu.

Od 1973. god. ustanova ima i preparatora koji vodi radove preventivne zaštite muzejske građe.

Od ožujka 1975. god. dužnost direktora preuzela je Eleonora Geber.

Muzej su redovno posjećivali učenici požeških škola, vojnici požeške kasarne, građanstvo, kao i razne grupe izvana. Učenici, studenti i znanstveni radnici mogu koristiti muzejsku građu i služiti se muzejskom knjižnicom. Prosvjetno-pedagoški rad odvijao se i u vidu povremenih izložbi kojih je u posljednjih deset godina priređeno 10: historijskog, kulturno-historijskog, likovnog i pedagoškog sadržaja. Posjet ovih izložbi je uvijek velik i samo u razdoblju od 1968 - 1975. god. ovakve izložbe posjetilo je 110.784 posjetioca, što predstavlja znatno veći broj u odnosu na posjet stalnog postava.

U trima prostorijama stalnog postava izložen je manji dio muzejske građe iz postojećeg fundusa muzeja i njegov izgled ostao je isti od ranije s neznatnim dopunama novih nalaza.

U prvoj najvećoj prostoriji izložen je geološko-paleontološki materijal Požeške kotline, prethistorija, rimsko doba s nalazima nekropole iz Tekića, lapidarij romaničke opatije Rudina, tursko razdoblje i Požega u XVIII i XIX st. Nastojao se održati omjer između zbirke obzirom na prostorne mogućnosti. S nekoliko nalaza morskih fosilnih školjki s požeških brda htjelo se podsjetiti na doba diluvijalnih poplava Požeške kotline u sklopu Panonskog mora. Čovjek se pojavljuje u tom kraju već u neolitu što dokazuju izložene kamene motike, sjekire i kremenim nožići nađeni na ovom čitavom području. Tu se ističe lasinjska kultura, čiju istočnu granicu prostiranja predstavljaju naša nalazišta - naročito zdjela na šupljoj nozi iz Jakšića. Izloženi su eksponati od brončanog doba do latena - keramika, oruđe, oružje i nakit. Prisustvo Rimljana u "Vallis aurea" dobilo je u postavu širi prostor u kome je izložen materijal nađen kao prilog u rimskim grobovima kod Tekića, a rezultat je trogodišnjeg sistematskog iskapanja. Tu je još i nekoliko slučajnih nalaza iz rimskog doba: staklena čaša iz Velike, nadgrobni medaljon iz Biškupaca i žrtvenik (ara) iz Slobošćine.

Iz doba seobe naroda nema posebnih nalaza, osim nešto slavenske keramike.

Iz srednjeg vijeka izloženi su eksponati vezani uz postojanje važnijih crkvenih institucija: benediktinske opatije Rudina i franjevačkih samostana u Požegi i Velikoj.

Ono što je najvrednije, ne samo u ovoj prostoriji, već i u cijelom muzeju, je skupina reljefa brkatih, bradatih i golobradih glava s jajolikim izbuljenim ili koso položenim

očima, nekoliko kamenih fragmenata s natpisima pisanih latinskim i glagolskim pismom i natpis na latinici prvi u ovom dijelu Hrvatske. Sve su to građevni ostaci prenijeti iz Rudine gdje se nalazio jedan od najvažnijih kompleksa, koji je u srednjem vijeku sagrađen na području Slavonije. Stilske osobine ovih reljefa oduaju stil romanike i primjer su njegovog najsjevernijeg lokaliteta u Hrvatskoj.

Tursko razdoblje, u kome je Požega bila centar sandžakata, ostavilo je malo materijalnih dokumenata i predstavljeno je s nekoliko fotokopija, predmetima i oružjem turskog porijekla.

Prije izlaza iz ove prostorije može se još pregledati različita građa koja se odnosi na obnovu Požege nakon oslobođenja od Turaka: fotokopija i nacrt tvrđave iz XVIII st., ključ požeškog grada, fotokopija pečata slob. kr. grada Požege, te različiti dokumenti i fotografije vezani uz osnivanje i rad požeške gimnazije, ljekarne, pošte i predmeti vezani uz razvoj zanatstva u Požegi.

Druga prostorija stalnog postava posvećena je slavnim Požežanima. Portreti velikih požeških župana i književnika djela su slikara Bukovca, Bužana, Čikoša, Orlića i drugih poznatih i nepoznatih autora. Tu je izložena zbirka predmeta Požežanina Dragutina Lermana koju je sabrao na svom putu po Belgijskom Kongu. U posebnoj vitrini izložena je Kanižličeva "Sveta Rožalija", Kraljevićev "Požeški đak", Tomićeva "Kapetanova kći" i druga književna djela koja pripadaju u opću hrvatsku književnost. U memorijalnoj zbirci slikara Miroslava Kraljevića uz veći broj reprodukcija njegovih djela nalaze se i mnoge fotokopije iz njegovog privatnog života. Muzej nažalost posjeduje samo jedan originalni rad u ulju - portret velikog župana Julija Junkovića.

Osnovna koncepcija postava Odjela NOB-e je bila prikazati revolucionarnu borbu naroda požeškog kraja od predratnog perioda do oslobođenja Požege, za čiju je slobodu dao svoj život i narodni heroj Nikola Demonja. U predratnom periodu prikazan je rad KP u Požeškoj kultini i osnivanje SKOJ-a u Požegi. Preko brojnih faksimila, dokumenata i pomoćnih skica na zidnoj površini od 35 m² može se pratiti razvoj narodnog ustanka 1941. god. i djelovanje prvih partizanskih jedinica, formiranje NOO-a u oslobođenim selima, vojne operacije tokom 1943. i 1944. god., ilegalni rad u Požegi, djelovanje Agitpropa na Ravnoj gori, osnivanje bolnice u Dubokoj Rijeci na Papuku kao i završne borbe za konačno oslobođenje Požege.

Izloženo je prvo partizansko oružje, partizanske kape, zapisnici VI korpusa, štambilji i, kao kuriozum, registarske tablice sa partizanskih vozila izrađene u mehaničkoj radionici na Zvečevu.

Nažalost treba konstatirati da je stalni postav zastario i da ga je u cijelosti nužno sadržajno obnoviti i proširiti i tehnički osuvremeniti. Prioritetno je proširiti prostor muzeja u susjednu zgradu, jer današnji izložbeni prostori nisu u mogućnosti da prime velik dio muzejske građe koja je godinama depo-

nirana. Neuvjetni i vlažni depoi i veoma skučeni skrivaju dio historijske i kulturno-historijske zbirke, bogatu zbirku umjetničkih slika i kompletnu etnografsku i numizmatičku zbirku.

Posjetiocima su nedostupne brojne umjetničke slike ranijih slikara (Iveković, Čikoš, Čalić i požeški slikar XIX st. Poša) kao i novijih autora (Brlošić, Peić, Šosić, Janda, Matković, Tanay). Odavno postoji inicijativa ove ustanove da se otvori galerijski odio pri muzeju kako bi deponirane slike bile pristupačne javnosti.

Nedostupna je javnosti i zbirka umjetničkog obrta (predmeti, povelje, arhivalije), zbirka pečata, znački i novca, (rimski carski novci i novci gotovo svih evropskih zemalja).

Neizložena etnografska zbirka sadrži narodne nošnje, tkanja i rukotvorine. Nošnje požeškog kraja odlikuju se nekim osobitostima - široko krojene gaće za muškarce, a košulja bogato ukrašena na prsima i rukavima vezovima i pucetima, za žene sitno naborana skuta s oplećkom, široko krojenih i bogatih rukava. U kitnji djevojke naročito se ističe tzv. požeška pletenica. Platno je tkano glatko i naborano "rozanac", bijelo ili zaplavito (selo Vetovo). Među keramikom istaknuto mjesto zauzimaju pokljuke iz Novog Sela i čupovi s poklopcem iz Golobrda. Ne samo da je nemoguće izložiti etnografsku zbirku, već ju je i zbog skučenih prostora teško popunjavati, a također i nedostatak stručnjaka etnologa čini teškoću da se još u pravi čas spasi izuzetno etnografsko blago požeškog kraja.

Muzej ima kao depandansu partizansku školu u Kamenskom Vučjaku nedaleko Zvečeva. Ovaj memorijalni muzej čine dvije prostorije: učionica i soba za učitelja, s originalnim predmetima koji su se tu nalazili za vrijeme rata, a sama zgrada je jedinstven primjer partizanske školske arhitekture u Hrvatskoj. Postav su izveli 1965. god. prof. Srećko Ljubljanić i inž. Zvonimir Banjaj.

Namjerava se otvoriti još jedna depandansa pri spomeniku pobjedi revolucije naroda Slavonije u Kamenskoj. Taj pothvat nužno traži dopunu zbirke dokumenata iz NOB-e i studijski rad na njenoj obradi i postavu što zahtijeva otvaranje novog radnog mjesta kustosa historičara.

U program rada muzeja ušlo je i niz drugih zadataka od kojih dominantno mjesto ima rad na čvršćem povezivanju muzeja s organizacijama udruženog rada. Prvi ovogodišnji kontakti s organizacijama udruženog rada pokazali su i prve rezultate, što svakako i dalje treba sistematski razvijati. Od pomoći nekih organizacija izvršene su adaptacije najpotrebnijih prostora muzeja. Novi način financiranja preko SIZ-a za kulturu također je pokazao prvi rezultat, jer je ove godine, nakon dugog vremena, osim osnovne djelatnosti dana dotacija i za investiciono održavanje zgrade. Tako se ušlo u adaptaciju podrumske prostorije u cilju proširenja izložbenog prostora i radovi su u toku.

Pozitivno je što se na inicijativu osnivača prišlo organiziranju Simpozija u čast 50.-godine postojanja muzeja u Požezi, gradu, koji će uskoro slaviti 750.- godina svog postojanja.

Zbor radnika i Savjet muzeja nastojat će i dalje da Muzej Požeške kotline dobije dostojno mjesto obzirom na njegovu izuzetnu važnost za kulturnu tradiciju Požege i Požeške kotline.